ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK: 340.1:378.046.4

Boymirzayeva Raximaxon Xoshimjonovna,
Namangan davlat universiteti yuridik fakulteti katta o‘qituvchisi

MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA TINGLOVCHILARNING HUQUQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI

Annotatsiya. Mazkur maqolada malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning mavjud holati, uning normativ-huquqiy asoslari, nazariy-metodologik xususiyatlari hamda tashkiliy-pedagogik jihatlari tahlil qilinadi. Huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy ong, qadriyatli munosabat, amaliy kompetensiya va qonuniy xulq-atvorning o‘zaro uyg‘unligi sifatida yoritiladi. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, ta’lim va huquqiy madaniyatga oid qonunchilik hujjatlari hamda mavzuga doir ilmiy tadqiqotlar asosida muammoning o‘rganilganlik darajasi aniqlashtiriladi. Tinglovchilarning huquqiy bilimlarini kasbiy faoliyatda qo‘llash, normativ-huquqiy hujjatlarni mustaqil tahlil qilish, huquqiy vaziyatlarda asoslangan qarorlar qabul qilish va kasbiy mas’uliyatni anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: malaka oshirish, tinglovchi, huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy savodxonlik, huquqiy kompetentlik, kasbiy rivojlanish, huquqiy ta’lim, qonun ustuvorligi, interfaol metodlar, normativ-huquqiy hujjatlar.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СЛУШАТЕЛЕЙ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

Аннотация. В статье анализируется современное состояние развития правовой культуры слушателей в системе повышения квалификации, рассматриваются её нормативно-правовые основы, теоретико-методологические особенности и организационно-педагогические аспекты. Правовая культура рассматривается как единство правовых знаний, правосознания, ценностного отношения к праву, практических компетенций и правомерного поведения. На основе анализа Конституции Республики Узбекистан, законодательства в сфере образования и повышения правовой культуры, а также научных исследований уточняется степень изученности данной проблемы. Особое внимание уделяется развитию у слушателей навыков применения правовых знаний в профессиональной деятельности, самостоятельного анализа нормативно-правовых актов, принятия обоснованных решений в правовых ситуациях и осознания профессиональной ответственности.

Ключевые слова: повышение квалификации, слушатели, правовая культура, правосознание, правовая грамотность, правовая компетентность, профессиональное развитие, правовое образование, верховенство закона, интерактивные методы, нормативно-правовые акты.

THE CURRENT STATE OF DEVELOPING LEARNERS' LEGAL CULTURE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT SYSTEM

Abstract. This article examines the current state of developing learners' legal culture within professional development programmes, focusing on its legal foundations, theoretical and methodological characteristics, and organisational and pedagogical aspects. Legal culture is considered an integrated combination of legal knowledge, legal awareness, value-based attitudes, practical competence, and lawful behaviour. The study analyses the Constitution of the Republic of Uzbekistan, legislation relating to education and legal culture, and relevant scholarly research to establish the extent to which the issue has been investigated. Particular attention is paid to developing learners' ability to apply legal knowledge in professional practice, independently analyse regulatory legal acts, make reasoned decisions in legal situations, and understand their professional responsibilities.

Keywords: professional development, learners, legal culture, legal awareness, legal literacy, legal competence, professional growth, legal education, rule of law, interactive methods, regulatory legal acts.

KIRISH

Huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sharoitida fuqarolarning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish, qonun ustuvorligini ta'minlash hamda inson huquq va erkinliklariga hurmat munosabatini shakllantirish muhim ijtimoiy-huquqiy vazifalardan biri hisoblanadi. Huquqiy madaniyat jamiyatda qonuniylikni mustahkamlash, huquq va majburiyatlarning mazmunini anglash, davlat organlari va tashkilotlari faoliyatida qonun talablariga rioya etish hamda shaxsning mas'uliyatli xulq-atvorini qaror toptirish bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi konstitutsiyaviy tamoyil sifatida belgilangan. Mazkur qoida huquqiy madaniyatni rivojlantirishning nafaqat nazariy, balki amaliy asosini ham tashkil etadi [1].

Huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasi O'zbekistonda davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmonida jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish ishlarini tizimli tashkil etish, huquqiy ta'lim-tarbiyaning uzviyligini ta'minlash, davlat xizmatchilarining huquqiy bilimlarini oshirish va zamonaviy huquqiy targ'ibot usullaridan foydalanish zarurligi belgilangan [2].

Mazkur vazifalar malaka oshirish tizimiga ham bevosita taalluqlidir. Chunki malaka oshirish jarayoni mutaxassislarning kasbiy bilimlarini yangilash, amaliy ko'nikmalarini takomillashtirish va kasbiy faoliyatidagi huquqiy talablarni to'g'ri anglashiga yordam berishi lozim. Bunda huquqiy madaniyatni rivojlantirish alohida ma'ruza yoki mavzu bilan cheklanib qolmasdan, o'quv dasturlari, mashg'ulotlar

metodikasi, mustaqil ta’lim va natijalarni baholash jarayonlariga izchil kiritilishi zarur.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning uzluksizligi va izchilligi, insonning butun hayoti davomida ta’lim olishi hamda ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik xususiyati kabi prinsiplar mustahkamlangan [3]. Ushbu prinsiplar malaka oshirishni faqat kasbiy ma’lumotlarni yangilash vositasi sifatida emas, balki shaxsning kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalarini uzluksiz rivojlantirish jarayoni sifatida tashkil etishni taqozo qiladi.

Malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirishning dolzarbligi, birinchi navbatda, kasbiy faoliyatning qonunchilik bilan tartibga solinishi bilan belgilanadi. Pedagog kadrlar ta’lim oluvchilarning huquq va qonuniy manfaatlarini ta’minlash, pedagogik odob-axloq talablariga rioya qilish, ta’lim jarayonida xolislikni saqlash va kasbiy vazifalarini qonuniy bajarish uchun tegishli huquqiy bilimlarga ega bo‘lishi zarur. Davlat boshqaruvi xodimlari uchun esa xizmat vakolatlarini qonuniy amalga oshirish, fuqarolar murojaatlarini ko‘rib chiqish, ma’muriy tartib-taomillarga rioya etish va manfaatlar to‘qnashuvining oldini olish bilan bog‘liq huquqiy kompetensiyalar muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning yana bir dolzarb jihati shundaki, huquqiy bilimning mavjudligi har doim ham uning amaliy faoliyatda to‘g‘ri qo‘llanishini anglatmaydi. Tinglovchi qonun normalarini bilishi mumkin, biroq muayyan kasbiy vaziyatda tegishli huquqiy manbani aniqlash, uning amaldagi tahririni tekshirish, huquqiy oqibatlarni baholash va asoslangan qaror qabul qilishda qiyinchilikka duch kelishi ehtimoli mavjud. Demak, malaka oshirish jarayonida huquqiy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish alohida metodik ahamiyatga ega.

Shu sababli mazkur maqolaning maqsadi malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning normativ-huquqiy va nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, mavjud yondashuvlarni umumlashtirish hamda huquqiy madaniyatni rivojlantirish va baholash bo‘yicha konseptual takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

Huquqiy madaniyat muammosi huquq nazariyasi, davlat va huquq nazariyasi, pedagogika, fuqarolik ta’limi hamda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga oid tadqiqotlarda turli jihatlardan o‘rganilgan. Ilmiy adabiyotlarda huquqiy madaniyat huquqiy bilim, huquqiy ong, qonunga munosabat, huquqiy xulq-atvor va huquqiy mas’uliyat bilan bog‘liq holda talqin qilinadi.

O‘zbekistonda pedagog kadrlarning huquqiy madaniyatini malaka oshirish jarayonida rivojlantirishga oid maxsus tadqiqotlar ushbu yo‘nalishning ilmiy va amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Xususan, R. Boymirzayevaning 2023-yilda “Jamiyat va

innovatsiyalar” jurnalida e’lon qilingan tadqiqotida xalq ta’limi xodimlarining malaka oshirish tizimida huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish masalalari o‘rganilgan [4]. Mazkur tadqiqotda huquqiy bilimlarni egallash, soha vakillarining qarashlarini o‘rganish va tinglovchilarning huquqiy bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini tahlil qilish masalalariga e’tibor qaratilgan. Biroq tadqiqot natijalarini barcha kasbiy yo‘nalishlarga umumlashtirish uchun qo‘shimcha empirik dalillar talab etiladi.

R. Boymirzayevaning 2024-yilda chop etilgan tadqiqotida malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni yuksaltirish va huquqiy kompetentlikni rivojlantirish masalalari tahlil qilingan [5]. Ushbu yondashuv huquqiy madaniyatni faqat nazariy bilimlar majmui sifatida emas, balki mutaxassisning kasbiy vaziyatlarda huquqiy bilimlardan foydalanish qobiliyati bilan bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

2025-yilda pedagoglarning malaka oshirish jarayonida huquqiy madaniyatini rivojlantirish metodlariga bag‘ishlangan tadqiqotda interfaol ta’lim, muhokama, rolli o‘yinlar va boshqa pedagogik yondashuvlarning imkoniyatlariga e’tibor qaratilgan [6]. Shuningdek, huquqiy madaniyatni rivojlantirishning xorijiy tajribasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ham malaka oshirish jarayonining mazmuni va metodik ta’minotini takomillashtirish masalalari yoritilgan [7].

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda huquqiy madaniyat ijtimoiy munosabatlar, huquqiy institutlar va tarixiy-madaniy omillar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. R. Urinboyevning 2023-yilda chop etilgan tadqiqotida O‘zbekistondagi huquqiy madaniyat masalasi huquqiy plyuralizm va ijtimoiy-madaniy munosabatlar kontekstida ko‘rib chiqilgan [8]. Ushbu yondashuv huquqiy madaniyatni faqat qonunlarni bilish bilan emas, balki shaxs va jamiyatning huquqiy institutlarga munosabati bilan ham bog‘liq hodisa sifatida tahlil qilish imkonini beradi.

S. X. Akkulovaning fuqarolik ta’limi va huquqiy madaniyatni rivojlantirishga oid tadqiqoti ham mavzuning nazariy asoslarini yoritishda ahamiyatlidir [9]. D. A. Xudobina huquqiy madaniyat va uning tarkibiy komponentlarini tahlil qilgan bo‘lsa [10], L. V. Katkova va O. A. Mekka huquqiy madaniyatning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni hamda konstitutsiyaviy islohotlar bilan bog‘liqligini ko‘rib chiqqan [11]. Shuningdek, O‘zbekistondagi huquqiy madaniyatni iqtisodiy sudlardagi biznes nizolari tahlili orqali o‘rganuvchi ilmiy ish huquqiy madaniyatning amaliy va institutsional jihatlarini tushunishga yordam beradi [12].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, huquqiy madaniyatni rivojlantirishning nazariy asoslari va ayrim pedagogik usullari o‘rganilgan bo‘lsada, malaka oshirish jarayonida huquqiy bilimlarni amaliy kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirish, natijalarni yagona mezonlar asosida baholash, raqamli huquqiy savodxonlikni rivojlantirish va malaka oshirishdan keyingi kasbiy faoliyatda egallangan bilimlardan foydalanishni aniqlash masalalari yanada chuqurroq o‘rganishni talab qiladi.

Mazkur maqolaning ilmiy yo‘nalishi mavjud yondashuvlarni malaka oshirish tizimining xususiyatlari bilan bog‘liq holda umumlashtirish, huquqiy madaniyatning tarkibiy qismlarini aniqlashtirish va uni rivojlantirishning konseptual modelini taklif etishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot huquqiy madaniyatni ko‘p komponentli ijtimoiy-huquqiy va pedagogik hodisa sifatida o‘rganishga asoslanadi. Bunda huquqiy bilim, qadriyatli munosabat, amaliy kompetensiya va qonuniy xulq-atvor o‘zaro bog‘liq elementlar sifatida ko‘rib chiqiladi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi.

Normativ-huquqiy tahlil metodi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishga oid davlat hujjatlari hamda huquqiy axborotdan foydalanishni tartibga soluvchi qonunchilik normalari tahlil qilindi. Ushbu metod huquqiy madaniyatni rivojlantirishning davlat siyosatidagi o‘rni va malaka oshirish tizimi bilan bog‘liqligini aniqlashga xizmat qildi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodi. Malaka oshirish jarayonida pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishga oid ilmiy maqolalar, huquqiy madaniyat va huquqiy ongning nazariy asoslariga bag‘ishlangan tadqiqotlar o‘rganildi. Mualliflarning yondashuvlari o‘zaro taqqoslanib, umumiy va farqli jihatlari aniqlandi.

Qiyosiy tahlil metodi. Normativ-huquqiy talablar, ilmiy adabiyotlarda ilgari surilgan yondashuvlar va malaka oshirish jarayoniga qo‘yiladigan metodik talablar qiyoslandi. Bu huquqiy madaniyatni rivojlantirishda o‘quv mazmuni, metodlar va baholash mezonlari o‘rtasidagi muvofiqlikni aniqlash imkonini berdi.

Tizimli yondashuv metodi. Huquqiy madaniyat alohida bilim yoki ko‘nikma sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi tarkibiy qismlardan iborat yaxlit tizim sifatida o‘rganildi. Bunda kognitiv, qadriyatli, amaliy va xulq-atvor komponentlari o‘rtasidagi aloqadorlik hisobga olindi.

Pedagogik modellashtirish metodi. Huquqiy madaniyatni rivojlantirishning maqsadli, mazmuniy, jarayonli va baholash komponentlarini birlashtiruvchi konseptual model ishlab chiqildi.

Tadqiqot materiallari uch guruhga ajratildi: milliy normativ-huquqiy hujjatlar; mavzuga oid ilmiy maqolalar va nazariy tadqiqotlar; pedagogik metodika, kompetensiyaviy yondashuv va huquqiy axborot bilan ishlashga doir ilmiy-amaliy materiallar.

Tadqiqot doirasida tinglovchilar o‘rtasida yangi so‘rovnoma yoki tajriba-sinov o‘tkazilganligi haqida tasdiqlangan ma’lumot mavjud emas. Shu sababli tekshirilmagan statistik ko‘rsatkichlar keltirilmadi, xulosalar nazariy, normativ-huquqiy va ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslandi.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirish holatini tahlil qilishda quyidagi mezonlar metodologik asos sifatida belgilandi:

normativ-huquqiy asoslarning mavjudligi va o‘quv jarayoniga aloqadorligi;

o‘quv mazmunining tinglovchilar kasbiy ehtiyojlariga mosligi;

huquqiy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlari;

mustaqil huquqiy izlanish va rasmiy manbalar bilan ishlash ko‘nikmalari;

huquqiy qadriyatlar va mas’uliyatli xulq-atvorni rivojlantirish;

o‘zlashtirish natijalarini baholashning izchilligi.

Ushbu mezonlar mavjud holatni tizimli tahlil qilish va pedagogik takliflarni asoslash uchun metodologik tayanch vazifasini bajaradi.

NATIJALAR

Huquqiy madaniyatning mazmuni va tarkibiy komponentlari

Huquqiy madaniyat huquqiy bilimlar, huquqiy ong, qonunga hurmat, huquqiy normalarni qo‘llash ko‘nikmalari va qonuniy xulq-atvorni birlashtiruvchi murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisadir [10; 11]. U huquqiy savodxonlikdan kengroq tushuncha bo‘lib, bilimlarni anglash, baholash va kasbiy faoliyatda qo‘llashni ham qamrab oladi. Huquqiy savodxonlik bilim va ko‘nikmalarni, huquqiy ong huquqqa munosabatni, huquqiy tarbiya esa ularni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayonni ifodalaydi [9; 10].

Huquqiy madaniyat quyidagi to‘rtta komponentdan iborat:

Kognitiv komponent — qonunchilik, huquq va majburiyatlar, javobgarlik hamda huquqiy manbalar haqidagi bilimlar.

Qadriyatli komponent — qonuniylik, adolat, tenglik va inson huquqlariga hurmat.

Amaliy-kompetensiyaviy komponent — huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish, tegishli normalarni topish va qonuniy yechimni asoslash ko‘nikmalari.

Xulq-atvor komponenti — kasbiy faoliyatda qonuniylikka rioya qilish, boshqalarning huquqlarini hurmat qilish va mas’uliyatni anglash.

Ushbu komponentlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, huquqiy madaniyatning rivojlanishi bilim, qadriyat, amaliy ko‘nikma va qonuniy xulq-atvor uyg‘unligiga bog‘liq.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirishning normativ-huquqiy asoslari

Malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish Konstitutsiya, ta’limga oid qonunchilik va huquqiy ong hamda madaniyatni yuksaltirishga qaratilgan davlat siyosatiga asoslanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi mustahkamlangan [1]. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun uzluksiz ta’lim va shaxsning butun umri davomida bilim olishi uchun huquqiy asos yaratadi [3]. Prezidentning PF-5618-son Farmonida esa huquqiy ong va madaniyatni yuksaltirish, huquqiy ta’lim-tarbiyaning uzviyligini ta’minlash hamda davlat xizmatchilarining huquqiy savodxonligini oshirish vazifalari belgilangan [2].

Mazkur huquqiy asoslarni malaka oshirish jarayoniga tatbiq etishda kasbiy ehtiyojlarga mos qonunchilikni tanlash, hujjatlarning amaldagi tahriridan foydalanish, amaliy topshiriqlar ishlab chiqish va bilimlarni kompleks baholash muhimdir.

Malaka oshirish tizimidagi mavjud yondashuvlar va muammoli yo‘nalishlar

R. Boymirzayevaning 2023-yildagi tadqiqotida pedagog va rahbar kadrlarning malaka oshirish jarayonida huquqiy ong va madaniyatni shakllantirish masalalari o‘rganilgan [4]. 2024-yildagi tadqiqotda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish [5], 2025-yildagi metodik ishda esa interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish masalalari yoritilgan [6].

Ushbu tadqiqotlar asosida huquqiy madaniyatni rivojlantirishda quyidagi yo‘nalishlarga e’tibor qaratish mumkin:

huquqiy mazmunni tinglovchilarning kasbiy ehtiyojlariga moslashtirish;

nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan mustahkamlash;

mustaqil huquqiy izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

bilim, qadriyat va xulq-atvorni kompleks baholash;

o‘qitish metodlari, maqsadlari va baholash mezonlari o‘rtasidagi izchillikni ta’minlash.

Biroq ushbu yo‘nalishlarni barcha malaka oshirish muassasalariga xos isbotlangan muammolar sifatida baholash uchun qo‘shimcha empirik ma’lumotlar zarur.

Raqamli huquqiy savodxonlikni rivojlantirish

Raqamli texnologiyalar huquqiy axborotni izlash va undan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. “Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta’minlash to‘g‘risida”gi Qonun ushbu faoliyatning huquqiy asoslaridan biridir [13].

Malaka oshirish mashg‘ulotlarida tinglovchilarni LexUZ milliy qonunchilik bazasidan foydalanish, hujjatlarning nomi va raqamini tekshirish, amaldagi tahririni aniqlash hamda tegishli normalarni kasbiy vaziyatlarga tatbiq etishga o‘rgatish lozim. Bu ko‘nikmalar mustaqil huquqiy izlanish va asoslangan qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli manbalardan foydalanish huquqiy tahlilning o‘rnini bosmaydi. Tinglovchi axborotning dolzarbligi, hujjatning huquqiy kuchi va muayyan vaziyatga aloqadorligini mustaqil baholashi kerak.

Huquqiy madaniyatni baholash mezonlari va darajalari

Huquqiy madaniyatni baholashda uning to‘rtta komponentiga mos mezonlardan foydalanish taklif etiladi:

Kognitiv mezon — huquqiy bilimlar va tegishli manbalarni aniqlash qobiliyati.

Qadriyatli mezon — qonuniylik, adolat va inson huquqlariga munosabat.

Amaliy mezon — huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish va qonuniy yechimni asoslash ko‘nikmasi.

Xulq-atvor mezoni — kasbiy faoliyatda qonuniylik va mas’uliyatga rioya qilish.

Ushbu mezonlar asosida uchta shartli daraja ajratiladi:

Boshlang‘ich daraja — tinglovchi asosiy huquqiy tushunchalarni biladi, ammo vaziyatlarni mustaqil tahlil qilishda yordamga ehtiyoj sezadi.

O‘rta daraja — asosiy normalarni odatiy kasbiy vaziyatlarda qo‘llaydi, biroq murakkab masalalarda qo‘shimcha yordam talab qilishi mumkin.

Yuqori daraja — huquqiy manbalarni mustaqil topadi, vaziyatga mos normalarni qo‘llaydi va qarorlarini dalillar bilan asoslaydi.

Mazkur darajalar konseptual baholash modeli hisoblanadi. Ularni amaliyotga joriy etish uchun aniq indikatorlar, ballar tizimi va baholash mezonlarini ishlab chiqish, shuningdek, testlar bilan bir qatorda vaziyatli topshiriqlar va amaliy faoliyat natijalarini ham hisobga olish zarur.

MUHOKAMA

Kompetensiyaviy yondashuv va interfaol metodlar

Kompetensiyaviy yondashuv huquqiy bilimlarni kasbiy faoliyatda qo‘llash, huquqiy vaziyatlarni tahlil qilish va qonuniy qarorlarni asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi [5]. Buning uchun tinglovchilarga kasbiy vaziyatlar asosida topshiriqlar berilib, tegishli qonunchilikni mustaqil topish va yechimlarni huquqiy dalillar bilan asoslash imkoniyati yaratilishi lozim.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirishda quyidagi interfaol metodlardan foydalanish mumkin:

Huquqiy keys — kasbiy vaziyatni tahlil qilish va qonuniy yechim topish.

Muammoli munozara — huquqiy masalalarni dalillar asosida muhokama qilish.

Rolli o‘yin — kasbiy vaziyatlarda huquq va majburiyatlarni o‘rganish.

Normativ hujjatlar bilan ishlash — rasmiy manbalardan tegishli normalarni aniqlash.

Refleksiv tahlil — o‘zlashtirilgan bilimlar va ularni amaliyotda qo‘llash imkoniyatlarini baholash.

Ushbu metodlarning samaradorligi o‘quv maqsadlari, topshiriqlar va baholash mezonlarining o‘zaro muvofiqligiga bog‘liq.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirishning tashkiliy-pedagogik shartlari

Huquqiy madaniyatni rivojlantirish uchun quyidagi shartlarni ta’minlash zarur:

o‘quv mazmunini kasbiy ehtiyojlarga moslashtirish;

huquqiy materiallarning amaldagi tahriridan foydalanish;

nazariya va amaliyotni uyg‘unlashtirish;

mustaqil huquqiy izlanishlarni tashkil etish;

bilim va amaliy ko‘nikmalarni aniq mezonlar asosida baholash;

teskari aloqa orqali xatolarni aniqlash va bartaraf etish.

Taklif etilayotgan pedagogik model

Malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish uchun to‘rtta komponentdan iborat pedagogik model taklif etiladi:

Maqsadli komponent — huquqiy bilim, qadriyat, amaliy ko‘nikma va qonuniy xulq-atvorni rivojlantirish.

Mazmuniy komponent — konstitutsiyaviy asoslar, kasbiy qonunchilik, huquq va majburiyatlar hamda huquqiy axborot bilan ishlashni qamrab olish.

Jarayonli komponent — keyslar, munozaralar, rolli o‘yinlar va mustaqil izlanishlardan foydalanish.

Baholash komponenti — bilimlar, qadriyatli munosabatlar va amaliy ko‘nikmalarni belgilangan mezonlar asosida aniqlash.

Modelni amalga oshirish tinglovchilarning boshlang‘ich tayyorgarligini aniqlash, o‘quv mazmunini belgilash, amaliy mashg‘ulotlarni tashkil etish, natijalarni baholash va dasturlarni takomillashtirish bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Mazkur model mualliflik konseptual yondashuvi bo‘lib, uning samaradorligi empirik sinovlar orqali tekshirilishi lozim.

Amaliy tavsiyalar

Malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni rivojlantirish uchun:

o‘quv dasturlarida aniq natijalar va baholash mezonlarini belgilash;

kasbiy vaziyatlarga asoslangan amaliy topshiriqlardan foydalanish;

tinglovchilarni rasmiy huquqiy manbalar bilan ishlashga o‘rgatish;

testlar bilan birga keyslar va yozma tahlillarni qo‘llash;

kursdan keyin bilimlarning kasbiy faoliyatda qo‘llanilishini o‘rganish;

tajriba-sinov ishlarida boshlang‘ich va yakuniy natijalarni taqqoslash tavsiya etiladi.

Ushbu yondashuvlar huquqiy bilimlarni amaliy kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirish va tinglovchilarning kasbiy faoliyatida qonuniy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA

O‘tkazilgan nazariy va normativ-huquqiy tahlil malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish uzluksiz ta’lim, kasbiy kompetensiyalarni takomillashtirish va qonuniylikni ta’minlash bilan uzviy bog‘liq jarayon ekanligini ko‘rsatadi.

Huquqiy madaniyatni faqat normativ-huquqiy hujjatlarni bilish bilan cheklash uning mazmunini to‘liq ifodalamaydi. Uni huquqiy bilimlar, qadriyatli munosabat, amaliy ko‘nikmalar va qonuniy xulq-atvorning o‘zaro birligi sifatida ko‘rib chiqish zarur. Milliy qonunchilikda huquqiy madaniyatni yuksaltirish, huquqiy ta’lim-tarbiyaning uzviyligini ta’minlash va xodimlarning huquqiy savodxonligini oshirishga doir asoslar mavjud. Ushbu asoslarni malaka oshirish amaliyotiga samarali tatbiq etish o‘quv dasturlarining mazmuni, metodik ta’minot, kasbiy vaziyatlarga yo‘naltirilgan topshiriqlar va baholash mexanizmlariga bog‘liq.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Huquqiy madaniyat malaka oshirish tizimida kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Huquqiy madaniyatni rivojlantirish huquqiy bilim, qadriyatli munosabat, amaliy kompetensiya va qonuniy xulq-atvorni uyg‘unlashtirishni talab etadi.

Huquqiy mashg‘ulotlar tinglovchilarning kasbiy ehtiyojlariga moslashtirilishi va amaliy huquqiy vaziyatlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiq.

Rasmiy elektron huquqiy manbalardan foydalanish va normativ hujjatlarning amaldagi tahririni tekshirish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Huquqiy madaniyatni baholashda nazariy testlar bilan bir qatorda amaliy topshiriqlar, keyslar va huquqiy yechimlarni asoslash usullaridan foydalanish lozim.

Taklif etilgan pedagogik modelning samaradorligini aniqlash uchun tajriba-sinov ishlari va empirik baholash talab etiladi.

Umuman olganda, malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishning samarali mexanizmi huquqiy ta’lim mazmuni, kasbiy ehtiyojlar, interfaol metodlar, rasmiy huquqiy manbalardan foydalanish va baholashning o‘zaro uyg‘unligiga asoslanishi kerak. Bunday yondashuv tinglovchilarning huquqiy bilimlarini kasbiy faoliyatda qo‘llashga tayyorligini rivojlantirish, qonuniy qarorlar qabul qilish va kasbiy mas’uliyatni mustahkamlash uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. — 2023-yil 30-aprel. — 15-modda. URL: https://lex.uz/uz/acts/-6445145.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni. Jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida. URL: https://lex.uz/uz/acts/-4149765.
3. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/uz/acts/-5013007.
4. Boymirzayeva R. Huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini xalq ta’limi xodimlarining malaka oshirish tizimida shakllantirish // Jamiyat va innovatsiyalar. — 2023. — 4-jild, 1-maxsus son. — B. 146–153. DOI: https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss1-pp146-153.
5. Boymirzayeva R. Xalq ta’limi malaka oshirish tizimida huquqiy madaniyatni yuksaltirishda huquqiy kompetentlikni rivojlantirish // Jamiyat va innovatsiyalar. — 2024. — 5-jild, 12/S-son. — B. 121–128. DOI: https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol5-iss12/S-pp121-128.
6. Boymirzayeva R. Malaka oshirish jarayonida pedagoglarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish metodlari // Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali. — 2025. — 3-jild, 10-son. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17493007.
7. Boymirzayeva R. Xalq ta’limi pedagoglarining malakasini oshirish jarayonida huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishga oid xorij tajribasi // Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. — 2025. — 5-jild, 1-son. — B. 418–427. DOI: https://doi.org/10.47390/spr1342v5i1y2025n57.

8. Urinboyev R. Islamic Legal Culture in Uzbekistan // Legal Pluralism and Critical Social Analysis. — 2023. — Vol. 55, No. 3. — P. 402–429. DOI: https://doi.org/10.1080/27706869.2023.2269511.

9. Аккулова С. Х. Развитие гражданского образования и правовой культуры в современном Узбекистане. — 2016. — С. 120–130. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-grazhdanskogo-obrazovaniya-i-pravovoy-kultury-v-sovremennom-uzbekistane.

10. Худобина Д. А. Особенности современной правовой культуры и ее структурных компонентов. — CyberLeninka. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sovremennoy-pravovoy-kultury-i-ee-strukturnykh-komponentov.

11. Katkova L. V., Mekka O. A. Правовая культура современного общества в свете конституционной реформы // Право и государство: теория и практика. — 2021. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/pravovaya-kultura-sovremennogo-obschestva-v-svete-konstitutsionnoy-reformy.

12. Understanding the Legal Culture in Uzbekistan Through an Analysis of Business Disputes in Economic Courts // Springer Nature. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-55341-7_7.

13. O‘zbekiston Respublikasining 2017-yil 7-sentabrdagi O‘RQ-443-son “Huquqiy axborotni tarqatish va undan foydalanishni ta’minlash to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/.

14. Boymirzayeva R. Malaka oshirish tizimida tinglovchilarning huquqiy madaniyatini rivojlantirishda huquqiy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish texnologiyalari // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. URL: https://publishscience.uz/sirsh/article/view/240.